

Zkušenost z povodní po deseti letech, aneb varujme se jednoduchých řešení!

Povodně v roce 2013 nevznikly náhodně, ale jsou důsledkem silných a pro naši generaci nových procesů v ovzduší, oceánech, ale také na Slunci. Tyto jevy jsou podle posledních výpočtů a výzkumů ledovcových i hlubokomořských usazenin periodické, právě tak jako sluneční aktivita a koloběh oceánických vodních mas při ohřívání na rovníku a ochlazování u pólu. Přes všechnu úpornou snahu ekologů nelze tyto fyzikální jevy v klimatu ani dnes prezentovat jednoznačně jako vliv člověka na podnebí, protože je zcela iracionální, že by snahy a průmyslová výroba člověka nějak ovlivnily např. naši nejbližší hvězdu a její aktivitu, i když tomu řada lidí věří. Lidé ovlivňují právě jen to, co mohou pouze na naší planetě, stejně jako sopky, pralesy, oceány a další prvky biosféry.

Dochází ke změnám v klimatu a ty se podle předběžných odhadů meteorologů projeví zvýšenou teplotou ve vegetačním období, ale zejména novou distribucí srážek. Distribuce srážek bude častěji přenesena do letního období a zimy budou naopak podle všeho sušší s nižším množstvím sněhu než doposud, zejména v nižších polohách, a to bude ještě více než dříve ovlivňovat kvalitu a vydatnost vodních zdrojů, na kterých jsme závislí. Dalším z projevů změny klimatu je pozvolná změna některých vzdušných proudění doprovázená klimatickými extrémami s tím souvisejícími, a to jak v zimním, tak v letním období. To opět není nic překvapujícího a dokonce se ukazuje, že předpovědi stoupání hladin moří a oceánů nevycházejí a je tedy nutno počítat i s jinými pohyby v podnebí než s těmi, které byly předpokládány.

Jak vypadají tyto projevy klimatických extrémů? Přesně tak, jak nám to denně prezentují média – v našem území jsou to zejména nadměrné srážky a přívalové deště spojené s lokální povodní na malých tocích (Staré pravidlo říká: „Litr do půllitru nenaliješ!“) a nebo přímo s dlouhodobými silnými dešti a s tím spojenou povodní na velkém toku. V této souvislosti se nejčastěji připomene zatím naštěstí nespoutaná Berounka, která ve finále v Plzni získá sílu, proběhne údolím do Berouna a za Mokropsy se po zastavení silným tokem Vltavy vylije z břehů do rozsáhlého jezera v celém údolí mezi Zbraslaví a Černošicemi. Tento typ tzv. „velké“ povodně je ovšem maximálním možným projevem klimatické změny v daném území. Jiné projevy klimatické změny, jako tornádo nebo větrné smrště, nám ve středních Čechách naplno nehrozí, ale setkáme se s jinými nečekanými jevy, např. po povodních v úvodu června to byla tropická vedra a pak bouřky.

Řada politiků i dalších osobností aspirujících na slavné „objevitele“ se snaží dostat ze vzniklé situace nějaký kapitál a ten zhmotnit v populárních opatřeních. Většina z nich si myslí, že selským rozumem zvládnou hravě to, na co se léta studuje, to není u politiků nakonec nic divného.

Jednoduchá řešení v instantním podání jsou skutečně oslňující – řeka se během povodně vybřežila, tak musíme vytěžit koryto co to jen jde, řeka se musí zbavit štěrku a všeho, co vodu brzdí. Podobní mudrci pak ale mlčí k tomu, že na březích řek od minulé povodně napříč údolím vyrostla řada staveb, které vodu nadržují a nebo zdvihnou hladinu. Podle průzkumů dobrovolných organizací v roce 2006 – 2008 v údolí Berounky mezi Berounem, Srbskem a Hlásnou Třebaní vyrostlo celkem 9 různých staveb, které do zajista při povodni v červnu 2013 vodu nadržely a místy i notně zdvihly.

Mezi čelné politiky startující těžební kampaň proti řekám se přirozeně dostal Ing. Bendl, toho času ministr zemědělství, který se svými nezdolnými vodohospodáři z Povodí Vltavy a dalších podobných organizací vypouštěl do médií jeden nesmysl za druhým. Politováníhodná je na této nenávislné kampani proti řekám agresivně diletantská rétorika osob, které si ji mohly ušetřit.

Mezi perlami laciného populárního selského myšlení se objevilo např. :

- 1) Řeky je nutno ihned co nehlouběji vybagrovat, aby se do nich vešlo co nejvíce vody a ta rychle odtekla a nepáchala škody.
- 2) Za všechny problémy s povodněmi mohou ekologické organizace a ekologové, protože neustále blokují pozitivní zásahy podniku Povodí do toků řek a potoků.
- 3) Na zadržení vody je nutno ihned budovat další přehradu a řeky co nejvíce spoutat, aby nebyly další povodně, proto se Berounka přece jen vzbouřila, když na ní nejsou přehradu.
- 4) Obyvatelé míst exponovaných podle říčních toků by se měli odstěhovat jinam.

Zamysleme se nad strhující logikou těchto čtyř už za socialismu akcentovaných „zaručených“ receptů, jak zatočit s povodněmi, a podívejme se na jejich oprávněnost.

Prohloubení koryt řek a odstranění nánosů a náplavů vypadá na první pohled jako zcela logické a rozumné řešení – a v tom je jeho nebezpečí. Hlubší koryto údajně pojme více vody a případná povodeň se vejde lépe do koryta řeky a prohučí obcemi nebo okolo nich.

Ve skutečnosti však ve chvíli, kdy voda již takzvaně „vybřežuje“ z koryta a začíná se rozlévat do krajiny a ohrožovat majetek a životy lidí, má v korytě řeky již takovou rychlost a sílu, že veškeré naplaveniny unášejí s sebou v proudu a to včetně velkých balvanů, jak potvrdí řada svědků horských povodní, kde ve finále v proudu i malých potoků skáčou jako míčky balvany o váze několika tun! Ve skutečnosti tedy nemají naplaveniny a usazeniny v říčních korytech na další rozliv vody do krajiny při povodni žádný významný vliv a jejich preventivní odstranění proti větším povodním na řekách nijak nepomůže. Hladina řek ode dna koryta je dána především výškou hladiny na jezích nebo na soutoku toků. To pak určuje i průběh povodní v krajině. Logičtější protipovodňovým opatřením než bagrování nánosů by tedy mohlo být spíše zbourání jezů. Nesmělo by nám pak ovšem vadit, že v suchých obdobích roku by se řeka změnila v páchnoucí stoku s potůčkem uprostřed.

Na základě nabytých zkušeností lze doporučit správcům povodí věnovat větší pozornost biologickým dopadům údržby toků, předkládat hydrotechnická zdůvodnění navrhovaných zásahů a individuální posouzení dotčených lokalit. Rozhodně by k tomu měly přispět souhrnné studie plánovaných opatření na větších úsecích říčních toků. Na údržbu vodních toků je třeba se prostě dívat v každém případě individuálně (jak vyžaduje zákon č. 114/92 Sb. o OPK) a nikoliv globálně, jak bylo zavedeno doposud pod vlivem zákona o vodách.

Velká pozornost by měla být věnována komplexním protierozním zásahům v povodí řek (např. snížení rozlohy scelených pozemků, pěstování protierozních plodin, zalesňování vrcholů v krajině). Těmito zásahy lze snížit kulminace velkých vod i transport splavenin. Bohužel v současné době těmito opatřeními není věnována potřebná pozornost.

Dnes se nám s efektem klimatické změny sčítají další věci, jako je nedokončená revitalizace říčních toků a povodí, nebo J. Sádlem citovaná „Revoluce krajiny“, která také způsobuje zvýšení odtoků při srážkách. Stejně jako zkrácení toků řek, nevhodné osetí polí a zhutnění půdy na řadě ploch v povodí.

Znovu tedy, stejně jako v roce 2002, nezbývá než zopakovat, že bagrování říčních koryt přinese někomu politický a finanční prospěch, nikoliv však praktický užitek obyvatelům povodí.

Zde je dlužno poznamenat, že logický a oprávněný odpor orgánů ochrany přírody i ekologických sdružení proti plošnému bagrování téměř všech řek po povodních v roce 2002 vedl betonářskou lobby, jejíž zisky by odborné posuzování těžeb šterkopísků ohrožovalo, k prolobbování novely vodního zákona, kterou bylo odstraňování popovodňových „škod“ vyjmuta z pravomoci orgánů ochrany přírody. Přičemž to, co je či není popovodňová škoda, samozřejmě určuje správce povodí (více zde: http://files.mallorn.cz/200000230-76f3877ed4/novela_vodniho_zakona.pdf). Jediným nástrojem ochrany přírody tak zůstala ochrana zvláště ohrožených druhů živočichů v řece, což bylo vzápětí zneužito proti nim, „že jim jde více o škeble než o lidi“.

Samozřejmě existují některé případy, kdy odtěžení nánosů z říčního koryta je odůvodněné. Například tam, kde při jarním tání může dojít k ledochodu. Rozbitý led se může o nános na exponovaném místě v řece zaseknout, nahromadit a způsobit rozliv řeky. Nebo v úzkých a strmých částech koryt, když dojde k sesuvu kamenitých svahů, mohou velké balvany a další naplavený materiál vytvořit skutečnou překážku v rozvodněné řece. Jakékoli těžbě říčních nánosů v korytě toku by proto měl předcházet hydrologický posudek. Stojí řádově tisíce korun, zdrží případnou těžbu jen o pár týdnů, ale může ušetřit miliony, které lze pak využít jinde na skutečnou pomoc lidem a ochranu území.

Existuje řada jednoduchých a účelných technických opatření, která lze v záplavových územích udělat a ušetřit tak lidem u řek zoufalé čištění domů a hledání prostředků na obnovu domova a domácnosti. Prostřednictvím propustí, zídek a vpustí lze velmi dobře ochránit mnohá sídla u nás. Pro příklad lze zajít hned do sousedního Rakouska, kde účelnost je hlavním kritériem těchto investic v povodí Dunaje.

Ekologické – rozuměj environmentálně zaměřené – organizace někdy brání necitlivým zásahům do biotopů a povodí toků, ale rozhodně ne vždy a všude a navíc tyto organizace samy zásahy nemohou schválit nebo zamítnout, jen je do doby jejich doprecizování pozdrží v řízeních. Státní agentury a další subjekty státní ochrany přírody již dávno protipovodňovým opatření nevzdorují a to lze i plošně statisticky dokázat na počtu schválených opatření na tocích.

Na druhou stranu nešikovně a necitlivě provedená opatření, aktuálně například na toku Litavky tekoucí a svádějící vodu z Brd, jsou spíše škodlivá. Jak ukazuje čerstvá zkušenost, je problém s odstraněním rozbitých betonových částí koryta po povodni větší a nákladnější než s překotnými a technicky nevhodně pojatými stavbami na toku. Někdy tak státu ušetří ochrana přírody peníze za drahé nesmysly, které první povodeň stejně nepřežijí.

Již v roce 1986 předložili do komunisty ovládané Vlády ČR technicky orientovaní hospodáři svůj návrh na další stavbu přehrad k zadržení vody v ČR jako národního bohatství. Přehradly byly naplánovány prakticky všude, ale naštěstí socialistický kolos na ty tuny betonu neměl dost financí. Efekt zbudované Vltavské kaskády je již dlouho známý – vodu na chvíli zadrží, ale většinou je

nutno ji odpustit v případě pokračujících srážek a to pak situaci může ještě zhoršit. Rozkolísání malých toků pak žádné masivní přehrady neovlivní, stejně jako neovlivní koloběh vody v krajině Evropy. Srážky způsobuje zejména atlantické proudění a nelze je nikdy dostatečně dopočítat. Přece jen žijeme na střeše Evropy a nelze tu vodu u nás jen technicky zadržovat a řeky spoutávat, nehledě na to, že v teplém letním prostředí pak vznikají další problémy, jako je např. eutrofizace nádrží a masivní prokvétání vody.

Vystěhování lidem u řeky nabízejí zejména ti, co bydlí na kopci (v televizi s touto tezí zaujal zejména nekotvený filozof I. Rynda). Ano, povodně jsou ničivé, ale nemůžeme nutit k vystěhování lidi, kteří tam bydleli, pokud nemají kam jít. Jde tu o pomoc a solidaritu a nikoliv o tupou manipulaci s obyvateli inundačních území. Některé objekty asi využitelné k bydlení dále nebudou, ale cílenými úpravami a přestavbami lze snížit riziko zatopení na nižší míru. Například v povodí u velkých světových toků je pro všechny místní obyvatele běžné, že v období dešťů je přízemí zatopeno a na nákup se jezdí lodí. Není to důvod někam vystěhovat např. polovinu Kambodži.

Co pro vodní toky a jejich povodí lze v současnosti udělat?

- Hlídat osevní plány a rozložení ploch v povodích zejména malých přítoků větších řek.
- Omezit vysazování energetických plodin na větších plochách.
- Snížit hutnění lesních i zemědělských půd.
- Vytvářet soustavu rozlivových luk, ploch a suchých poldrů povodí řek.
- Podporovat hrazení bystřin a lesotechnické meliorace jako základní opatření ke snížení eroze půd.
- Nestavět bariéry v zátopovém území a v inundačních pásmech.
- Nepovolovat nové stavby ve vícekrát zatopeném území.
- Ponechat koryta malých i velkých toků v původních profilech a to i v těch znovu vyhloubených.
- Počítat s extrémními projevy změny klimatu jako s realitou na další delší období.

Zdánlivě jednoduchá, rychlá opatření přinášejí většinou nákladná a falešná řešení problémů vodních toků a skutečný užitek končí v pokladnách firem i jedinců. Systémová řešení s ohledem na služby, které toky a povodí obyvatelům ČR poskytují, pak skutečně mohou zmírnit dopady klimatické změny a omezit i takové jevy, jako jsou povodně.

Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D.

Doc. Ing. et Ing. Vladimír Švihla, DrSc.

Jan Kutý

Mallorn, o. s., Praha 3

7.7.2013